

УДК 338.439.5

ВПЛИВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НА МІЖНАРОДНІ РЕЙТИНГИ УКРАЇНИ

Бокій О. В., к.е.н., с.н.с.,
відділ економічних досліджень,
Інститут продовольчих ресурсів НААН, Київ
ORCID ID: 0000-0001-9916-1856

<https://doi.org/10.31073/foodresources2019-12-20>

Предмет дослідження – потенціал економіки України та харчової промисловості у глобальному економічному середовищі. Мета дослідження полягає у визначенні найбільш дієвих важелів зростання економічних показників країни та піднесення країни на вищій щаблі міжнародних рейтингів шляхом інноваційного розвитку харчової промисловості та гармонізації інституційного середовища. Застосовано методи: системного узагальнення, структурно-логічний, статистичного аналізу, порівняння, динамічних рядів, графічний. Результати дослідження. Узагальнено світові економічні рейтинги та визначено місце України в них. Виявлено зміст основних індикаторів світових рейтингів та ступінь впливу на них діяльності продовольчого сектору і харчової промисловості. Запропоновано систематизувати рейтинги за групами. Співставлено показники України із показниками лідерів основних рейтингів та географічних сусідів. За більшістю рейтингів країна підвищила свої позиції, водночас займає недостатньо високі місця – на рівні країн, що розвиваються. Виявлено взаємний вплив діяльності харчової промисловості, економічного, інфраструктурного, фінансового та інституційного середовища та економіки в цілому на місце країни у світовому просторі, стримуючі чинники економічного розвитку. Діяльність підприємств харчової промисловості має суттєвий вплив на індикатори продовольчої безпеки, ВВП за паритетом купівельної спроможності, рейтинг інноваційних економік тощо. У свою чергу досягнення країни у глобальних рейтингах нададуть харчовій промисловості поштовх до подальшого розвитку. Для піднесення України на вищій щаблі в економічних рейтингах підприємствам харчової промисловості та іншим учасникам продовольчої системи важливо гармонізувати діяльність на ринку, забезпечити модернізацію виробництва, якість, економічну і фізичну доступність продовольства. Сфера застосування результатів дослідження. Розраховано на фахівців економічної спеціальності у галузі харчової промисловості та макроекономічних досліджень, наукових працівників, викладачів, аспірантів і студентів вищих навчальних закладів. Результати дослідження можуть застосовуватися фахівцями та органами державного управління при виборі шляхів підвищення інвестиційної привабливості харчових підприємств і економіки країни.

Ключові слова: харчова промисловість, продовольча система, промисловий потенціал, стійкість, загрози, можливості, міжнародні рейтинги

EFFECT OF FOOD INDUSTRY ON INTERNATIONAL RATINGS OF UKRAINE

Bokiy O., PhD, Economics, Senior Researcher,
Department of Economic Research,
Institute of Food Resources of NAAS, Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0001-9916-1856

<https://doi.org/10.31073/foodresources2019-12-20>

Research object – the potential of the economy of Ukraine and food industry in the global economic environment. The purpose of the study is to determine the most effective levers of economic growth in the country and to elevate the country to the highest levels of international ratings through the innovative development of the food industry and the harmonization of the institutional environment. Applied methods: system generalization, structural-logical, statistical analysis, comparison, dynamic series, graphical. Research results are the following: The world economic rankings are generalized and the place of Ukraine in them is determined. The content of the main indicators of world rankings and the degree of influence on them such as activity of the food sector and the food industry in wholeness are revealed. It is proposed to organize rankings by groups. The comparison between indicators of Ukraine with indicators of leaders of the main ratings and geographical neighbors was done. By most ratings, the country has increased its position, while at the same time it does not have enough high places – only at the level of developing countries. The mutual influence of the food industry, the economic, infrastructure, financial and institutional environment and the economy as a whole on the place of the country in the world, constraining factors of economic development were revealed. The activities of food industry enterprises have a significant impact on food security indicators, GDP at purchasing power parity, the rating of innovative economies, and so on. In turn, the country's achievements in global rankings will give the food industry an impetus for further development. To raise Ukraine to the highest levels in the economic rankings, it is important for enterprises of the food industry and of the other participants food system to harmonize market activity, provide modernization of production, quality, economic and physical availability of food for all consumers. Scope of application of research results. Designed for specialists in the field of food industry and macroeconomic research, academia, lecturers, postgraduates and students of higher education. The results of the study can be used by specialists and public authorities in the choice of ways to increase the investment attractiveness of food companies and industries of the country's economy.

Key words: *food industry, food system, industrial potential, stability, threats, opportunities, international rankings*

Постановка проблеми. Стан піднесення економіки будь-якої країни визначається у першу чергу її можливостями здійснювати інституційні перетворення, що сприятимуть зростанню пропозиції продукції на ринку та покращенню її якості, впровадженню нових ресурсозберігаючих та інноваційних технологій, і перш за все на ринку продовольства, що забезпечує основні потреби та стан життєдіяльності людства. Процеси інтеграції України до європейської спільноти визначають нові завдання та виклики як економіки у цілому, так і продовольчого сектору країни, який є основою життєдіяльності людини та визначає стан здоров'я нації. Найважливішим питанням є забезпечення продовольчої безпеки країни. Визначення місця нашої країни серед країн Європи і світу шляхом рейтингової оцінки як за інноваційною складовою, так і за іншими напрямками розвитку країни та її економічного сегменту дозволять виявити важелі зростання економічних показників продовольчої системи. Україна є країною з відкритою економікою, де посилюються глобалізаційні процеси, тому для науковців та фахівців з управління має суттєве значення місце країни у світі та можливості піднесення України на вищі щаблі у міжнародних рейтингах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню позицій України у світових економічних рейтингах, місця національної продовольчої системи і харчової промисловості у світовій продовольчій системі, питанням продовольчої безпеки в Україні і світі присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. О. І. Іскренко діагностувала інноваційний потенціал України за складниками Глобального інноваційного індексу [1], О. В. Коваленко на підставі виявлення особливостей методологічного підходу до оцінки глобальної продовольчої безпеки обґрунтовано місце України у глобальному

вирішенні продовольчої проблеми [2]; О. М. Проволоцька, С. В. Волошина та О. С. Гура дослідили місце України у світових рейтингах як індикатор її соціальної привабливості [3]; М. П. Сичевським, на основі використання показників Індексу глобальної продовольчої безпеки, представлено оцінку стану продовольчої безпеки за широким колом її складових та у порівнянні з референтними країнами [4]; К. В. Сушко і О. В. Чернова розглядали місце України у глобальних економічних рейтингах у динаміці [5] тощо. Водночас питання зміцнення позицій України у міжнародних рейтингах шляхом внеску харчової промисловості потребує більш поглиблених досліджень.

Мета та завдання дослідження полягає у визначенні найбільш дієвих важелів зростання економічних показників країни та її місця у міжнародних рейтингах шляхом інноваційного розвитку харчової промисловості та гармонізації інституційного середовища.

Питання зміцнення позицій України у міжнародних рейтингах знайшли своє відображення у державних стратегіях і програмах. Метою Стратегії сталого розвитку «Україна–2020» є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі [6]. Реалізація Стратегії передбачає досягнення 25 ключових показників, що оцінюють хід виконання реформ та програм. Серед них передбачено, що: у рейтингу Світового банку «Doing Business» Україна посіде місце серед перших 30 позицій; кредитний рейтинг України – рейтинг за зобов'язаннями в іноземній валюті за шкалою рейтингового агентства Standard and poors становитиме не нижче інвестиційної категорії «BBB»; за глобальним індексом конкурентоспроможності, який розраховує Всесвітній Економічний Форум (WEF), Україна увійде до 40 кращих держав світу; валовий внутрішній продукт (за паритетом купівельної спроможності) у розрахунку на одну особу, який розраховує Світовий банк, підвищиться до 16 000 доларів США; чисті надходження прямих іноземних інвестицій за період 2015 –2020 років за даними Світового банку складуть понад 40 млрд доларів США.

Харчова промисловість України є невід'ємною складовою економіки країни та відіграє вирішальне значення у забезпеченні продовольчої безпеки. Її діяльність забезпечують більш ніж 15 тис. суб'єктів господарювання, у т. ч. більше 5 тис. промислових підприємств у 40 галузях. Щорічний обсяг прямих іноземних інвестицій у харчову промисловість становить близько 3 млрд дол. США (більше ніж 25% від загальних прямих іноземних інвестицій у промисловість країни).

У процесі свого розвитку Україна суттєво збільшила свої позиції у світі. Саме країни-лідери, як і сусідні країни – члени ЄС мають слугувати прикладом розвитку економік. За останні роки нашою країною досягнуто позитивних змін у багатьох позиціях міжнародних рейтингів. Нами запропоновано систематизувати рейтинги за групами: інтегральні економічні показники глобального виміру; показники економіки та бізнесу; показники свободи, держави і людського капіталу (табл 1).

Підходи до Глобального індексу конкурентоспроможності The Global Competitiveness Index (за шкалою WEF) (п. 1.1 табл. 1) було оновлено у доповіді Всесвітнього економічного Форуму за 2018 рік [7, 8]. Досліджено 98 індикаторів, що систематизовано за 12 групами: інституції, інфраструктура, інформаційні комп'ютерні технології, макроекономічна стабільність, здоров'я, кваліфікація, ринок товарів, ринок праці, фінансова система, ємність ринку, динаміка бізнесу, спроможність до інновацій. Шкала, що використовується – від 1 (найнижчий рівень) до 100 (відповідно найвищий).

Аналіз показників України і сусідньої Польщі за індикатором глобального індексу конкурентоспроможності у 2018 р. свідчить, що найбільший відрив спостерігається за показником макроекономічної стабільності, де Польща є лідером у світі, а Україна – на 131 місці, а також фінансової системи (відповідно 55 і 117 місце) та інституцій (27 і 57 місце). Більш високого місця у світі Україна досягла за показниками ємності ринку та

інфраструктури. На наш погляд, індикатор глобального індексу конкурентоспроможності посилив би інтегральний показник продовольчої безпеки країни.

Продовольчим сектором України та його основною ланкою – харчовою промисловістю – найбільш вагому частку внесено у показники ємності ринку, спроможності до інновацій, ринку товарів і праці, динаміки бізнесу. У свою чергу, на харчову промисловість суттєвий вплив мають інституції, зовнішньоекономічне середовище, спроможність до інновацій, фінансова система.

Таблиця 1

Місце України у світових економічних рейтингах

№ з/п	Рейтинг	Місце України у 2018 році	Зміна відносно 2017 року	Країни-сусіди за рейтингом	Країни-лідери
1	2	3	4	5	6
<i>1. Інтегральні економічні показники глобального виміру</i>					
1.1	Глобальний індекс конкурентоспроможності (за шкалою WEF)	81 місце із 137 країн	+4	67 – Грузія 77 – Чорногорія 85 – Молдова 89 – Камбоджа	1 – Швейцарія 2 – США 3 – Сінгапур
1.2	Глобальний інноваційний індекс (Global Innovation Index)	43 місце із 126 країн	+7 (50)	41 – Хорватія 42 – Греція 44 – Таїланд 45 – В'єтнам	1 – Швейцарія 2 – Нідерланди 3 – Швеція
1.3	Індекс глобальної продовольчої безпеки (Global Food Security Index, GFSI)	63 місце із 113 країн (55,7 бали)	+1,8 бали	61 – Єгипет 62 – В'єтнам 64 – Марокко 65 – Еквадор	1 – Сінгапур 2 – Ірландія 3 – Великобританія
1.4	Валовий внутрішній продукт на одну особу за паритетом купівельної спроможності (purchasing power parity), дол. США	114 місце (8,7 тис. дол. США) із 190 країн	+0,4 тис. дол. США	112 – Сальвадор 113 – Бутан 115 – Марокко 116 – Беліз	1 – Катар 2 – Люксембург 3 – Сінгапур
<i>2. Показники економіки та бізнесу</i>					
2.1	Рейтинг легкості ведення бізнесу Doing Business	71 місце із 190 країн	+5 (76)	69 – В'єтнам 70 – Киргизстан 72 – Греція 73 – Індонезія	1 – Нова Зеландія 2 – Сінгапур 3 – Данія
2.2	Кредитний рейтинг України за Standard and poors	116 місце В-/В, прогноз – стабільний	не змінився	114 – Тринідад і Тобаго (BBB+/A2) 115 – Тайвань (AA-/A-1+)	1 – США (AA+/A-1+) 2 – Великобританія (AA/A-1+) 3 – Німеччина (AAA/A-1+)
2.3	Індекс економічної свободи	150 місце із 180 країн (51,9 балів)	+3,8 пункти (48,1)	107 – Росія 108 – Білорусь	Гонконг, Сінгапур, Нова Зеландія, Швейцарія, Австралія, Ірландія.

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6
2.4	Рейтинг інвестиційної привабливості International Business Compass (IBC)	131 місце із 174 країн	+3	Бенін	1 – Сінгапур 2 – Гонконг 3 – Швейцарія
2.5	Рейтинг інноваційних економік Bloomberg	46 місце із 50 країн (47,28 балів)	-4	44 – Сербія 45 – Таїланд 47 – Кіпр 48 – ЮАР	1 – Південна Корея (89,28 балів) 2 – Швеція (84,70 б.) 3 – Сінгапур.(83,05 б.)
2.6	Рейтинг податкового навантаження (Payin Taxes) 2018 р. 2019 р.	43 із 180 країн (54 бали)	+41 -11	53 – Росія 55 – Франція	Гонконг, Катар, Об'єднані Емірати
<p>3. Показники свободи, держави і людського капіталу у 2018 р.: індекс сприйняття корупції – 130 місце із 180, індекс верховенства права – 77 місце із 126 країн, рейтинг паспортів – 41 місце із 104, Freedom House: свобода у світі – 106 місце із 208.</p>					

Джерело: сформовано за [7–20]

Продовольчий сектор та харчова промисловість мають збільшити внесок країни за напрямками:

1) *інституційний* – шляхом вдосконалення правової бази, оптимізації управління земельними ресурсами, покращення рівня державного регулювання, зменшення масштабів корупції та захисту інтелектуальної власності, стійкої системи стандартизації;

2) *інфраструктури* – шляхом будівництва об'єктів інфраструктури навколо великих сільськогосподарських холдингів із замкненим циклом виробництва «від лану до столу», що включає продукцію переробки сільськогосподарської сировини, а також малого і середнього бізнесу. Завдяки покращенню стану доріг та транспортного складу, збільшується зайнятість населення, поширюються процеси урбанізації;

3) *впровадження інформаційних комп'ютерних технологій (ІКТ)* на підприємствах харчової промисловості і у продовольчому секторі. Всебічне впровадження системи НАССР та впровадження нових високотехнологічних ліній підвищує рівень комп'ютеризації виробничо-збутового ланцюга;

4) *макроекономічної стабільності*, яку визначають рівень інфляції та зовнішнього боргу. Для уповільнення інфляційних процесів важливо забезпечити паритет цін, зростання купівельної спроможності населення, збільшення реальних доходів населення за рахунок розвитку виробництва та зростання економіки країни.

Глобальний інноваційний індекс (Global Innovation Index) (п. 1.2 табл. 1) публікується щорічно з 2007 року Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (ВОІВ), разом із Корнельським університетом (Cornell University), INSEAD, WIPO [9]. Індекс враховує більше ніж 80 параметрів, оцінює інноваційні процеси та їх учасників в економічному середовищі різних країн, до яких входять інститути, людський капітал, дослідницька діяльність, інфраструктура, рівень розвитку ринку та бізнесу, огляд політичної ситуації, стан освіти.

У доповіді 2017 року лідерами інновацій, що охоплюють сільське господарство та продовольчу систему, визнано Швейцарію, Швецію, Нідерланди, США та Великобританію. Автори відмічають розрив в інноваційних можливостях розвинених країн і країн, що розвиваються і повільні темпи підвищення активності у сфері досліджень і розробок як у державному секторі, так і на рівні корпорацій. Також проаналізовано

«гарячі точки інновацій» у світі, в яких вище за все щільність винахідників, згідно міжнародних патентних заявок.

Вплив підприємств продовольчого сектору на глобальний інноваційний індекс України є істотним, враховуючи, що у 2018 році обсяг реалізації харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів сягнув 20,1% загального обсягу реалізованої промислової продукції. У 2017 році у харчовому секторі було впроваджено 21,7% всієї інноваційної продукції.

У 2018 році було проаналізовано інноваційні здобутки у галузі енергетики, спрямовані на наступні роки і потенціал проривних розробок у сфері виробництва, зберігання, розподілу і споживання електричної енергії, розглянуто шляхи революційних інновацій. Україна зайняла 43 місце, піднявшись на 7 позицій.

Індекс глобальної продовольчої безпеки (Global Food Security Index, GFSI) (п. 1.3 табл.1) формується на основі інтегрального значення та враховує чотири групи показників: 1) економічна доступність (Affordability); 2) фізична доступність (Availability); 3) якість і безпека харчових продуктів (Quality and Safety); «Природні ресурси та стійкість» (Natural Resources and Resilience), рис.1 [7,10].

Сукупність означених індикаторів надає можливість оцінити рівень глобальної продовольчої безпеки країни.

У 2018 році Україна зайняла 63 місце із 113 країн із результатом 54,1 бали, поліпшивши свій показник на 1,8 бали. Польща відповідно зайняла 26 місце (з інтегральним показником 75,4). За основними складовими (економічна та фізична доступність, якість та безпека) Україна поступається географічним сусідам (табл. 2).

Індикатори економічної доступності – демонструють можливість та здатність споживачів придбавати харчові продукти, їх залежність від цінкових трендів. Економічну доступність продовольства характеризують показники купівельної спроможності, рівня цін на харчову продукцію та доходів, частка витрат на харчування у загальному підсумку сукупних витрат населення. Результуючими є індикатори достатності споживання продовольства.

Таблиця 2

Показники індексу глобальної продовольчої безпеки в Україні у 2018 році

Індекс глобальної продовольчої безпеки 63 місце із 113 країн у 2018 році (54,1 бали)			
Економічна доступність 55,7 бали	Фізична доступність 50,2 бали	Якість та безпека 61,0 бали	Природні ресурси та стійкість
Частка витрат домогосподарств на харчові продукти. Частка населення за глобальною межею бідності. ВВП на душу населення. Мито на імпорт с/г продукції. Наявність програм безпеки харчових продуктів. Доступ до фінансування фермерів.	Достатність постачання продовольства. Оцінка добового рівня харчування. Залежність від постійної продовольчої допомоги. Обсяг державних витрат на наукові дослідження. Забезпечення с/г, дорожньої та портової інфраструктури. Волотильність с/г виробництва. Рівень корупції. Втрати від збору урожаю. Вплив урбанізації.	Диверсифікація дієти. Корисний склад продовольства. Моніторинг харчування. Зобов'язання Уряду щодо стандартів харчування. Вимірювання ваги спожитого якісного білка. Доступ до питної води.	Зміна температури. Вирубка лісів. Виснаження водних ресурсів.

Джерело: сформовано за [7,10]

Порівняння частки витрат на харчування в Україні і країнах ЄС свідчить, що українці витрачають на харчування найбільшу частку своїх коштів. Частка витрат на харчування у структурі сукупних споживчих витрат в Україні у 2017 році дорівнювала 51,6%, що майже утричі більше, ніж у сусідній Польщі. (рис. 1).

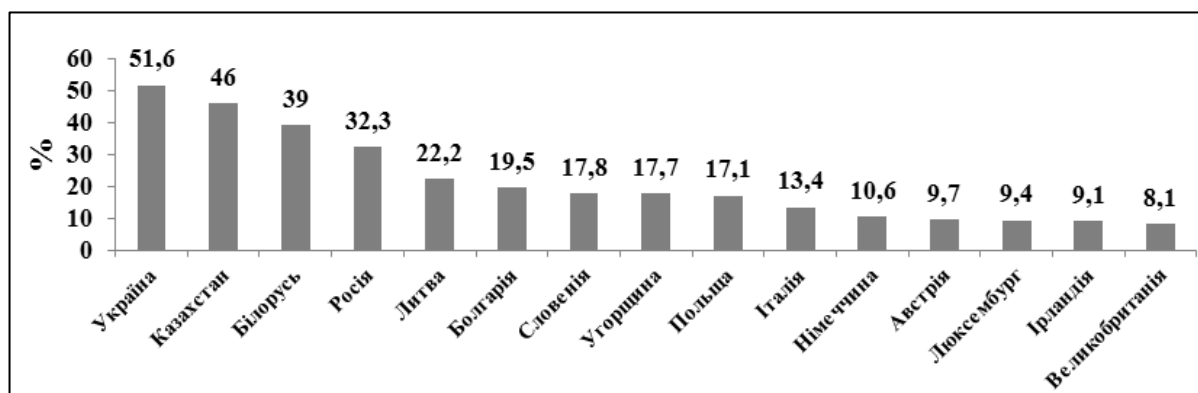

Рис. 1. Частка витрат на харчування у структурі споживчих витрат у 2017 році
Джерело: за даними Економічного дискусійного клубу та посольств різних країн в Україні

Середня заробітна плата в Україні станом на 2017 рік складала 226 дол. США, у Польщі – 1052 дол. США, Угорщині – 948 дол. США, що відповідно у 4,7 і 4,1 рази більше.

Більше половини сукупних споживчих витрат домогосподарств України припадає на харчування. Відносно 2010 року, у 2017 р. частка витрат на харчування у сукупних споживчих витратах знизилася на 5,8 відсоткових пункти. З одного боку, така тенденція є позитивною, з іншого – це пояснюється тим, що люди обмежували себе у харчуванні через зростання комунальних платежів, вартості ліків, транспортних та інших витрат. Для зниження частки витрат на харчування, при забезпеченні достатнього споживання їжі, мають зрости доходи населення та паритет їх купівельної спроможності.

В умовах інфляційно-девальваційних процесів та знецінення національної валюти суттєво зросли ціни на продовольство, житло та охорону здоров'я. За період 2010–2018 рр. ціни найбільше зросли у 2015 році: на продовольство – на 42%, на житло та енергоносії – на 103%. У 2018 році річне зростання цін на харчові продукти становило 8% [21].

Динаміка індексів цін на основні групи продовольства свідчить, що впродовж 2013–2018 рр. найбільше зросли споживчі ціни на групу «хліб і хлібопродукти» (у 2,6 раза), у тому числі на хліб (2,8) масло і молоко (у 2,4 раза), табл. 3.

Таблиця 3

Динаміка індексів цін на основні групи продовольства

грудень до грудня попереднього року, %

Продукція	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2018 до 2013, %
Індекс споживчих цін	100,5	124,9	143,3	112,4	113,7	109,8	251,2
Продукти харчування та безалкогольні напої	99,3	124,8	141,5	103,3	117,7	107,8	231,5
Продукти харчування	99,2	124,5	140,1	103,2	118,3	108,1	230,2
Хліб і хлібопродукти	100,3	135,1	144,6	106,3	110,7	114,1	262,3
М'ясо та продукти	96,9	127,5	122,5	105,0	129,4	109,4	232,2

Продовження таблиці 3

Продукція	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2018 до 2013,%
Риба та продукти з риби	96,5	137,2	142,4	102,4	100,5	111,2	223,6
Молоко, сир та яйця	106,2	117,2	133,5	113,1	121,6	105,8	227,7
Олія та жири	98,0	121,1	141,5	110,3	119,6	105,5	238,5
Фрукти	82,6	155,9	148,2	93,5	134,5	83,0	241,2
Овочі	105,8	89,4	166,7	71,4	124,7	127,8	169,6
Цукор	118,0	122,8	169,8	98,8	92,6	90,7	173,0
Кондитерські вироби з цукру	101,0	126,6	147,5	107,9	108,2	104,7	228,3
Безалкогольні напої	101,5	128,9	157,8	103,4	106,5	105,6	236,5

Джерело: за даними Держстату України

У поточному 2019 році в Україні тривають інфляційні процеси, які є найвищими серед країн, що досліджувалися (рис. 2). Це зумовлене подорожчанням ресурсів, нестабільною військово-політичною ситуацією на сході України, невизначеністю майбутнього політичного курсу країни та іншими чинниками. Тенденція зростання споживчих цін у 2019 році спостерігалася в усіх країнах. Водночас темпи інфляції в Україні є випереджаючими.

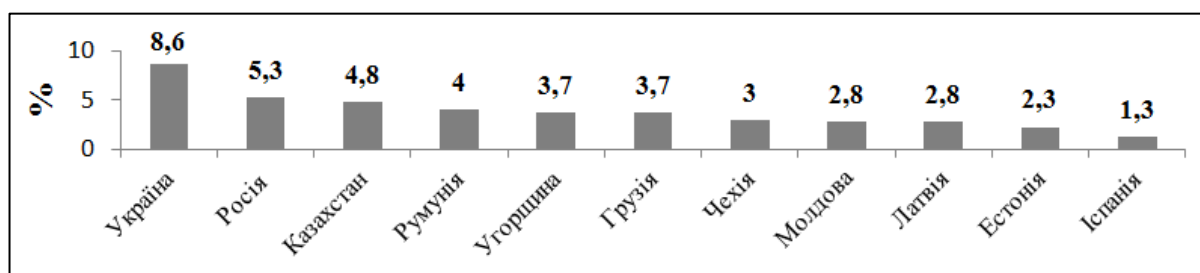

Рис. 2. Зміна споживчих цін в Україні та країнах світу у березні 2019 року до грудня 2018 року, %

Джерело: за даними Економічного дискусійного клубу

Стан розшарування суспільства засвідчує диференціація вартості споживання за соціальними групами. Цей показник розраховується шляхом співвідношення між вартістю харчування вищого та нижчого квінтилів (тобто 20% населення відповідно із найвищими та найнижчими сукупними доходами). У 2018 р. відносно 2013 р. зросло споживання картоплі нижнім квінтилем населення, не змінилося – за хлібопродуктами та молочними продуктами, за іншими групами – зменшилося. Споживання продовольства населенням п'ятого, вищого квінтилю за рівнем доходів знизилося лише за групою «плоди, ягоди» (рис. 3).

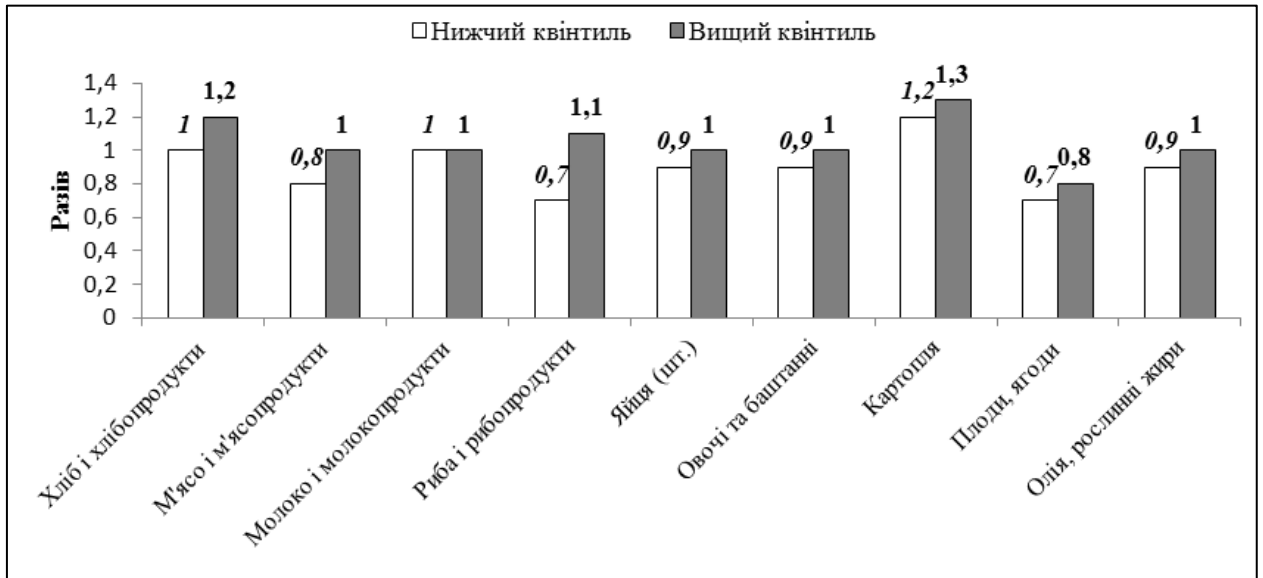

Рис. 3. Співвідношення споживання продовольства між першим (нижчим) і п'ятим (вищим) квінтилями залежно від рівнів доходу населення, разів
Джерело: сформовано за даними Держстату України

Життєво важливими є *достатність споживання продовольства* та *ємність внутрішнього ринку харчових продуктів*.

Забезпеченість основними видами продовольства в Україні, що відповідає продовольчій безпеці країни, недостатня за такими важливими групами продовольства, як м'ясопродукти, молокопродукти, рибопродукти та ін. (рис. 4). Відносно 2013 року, ситуація погіршилася за всіма групами продовольства, окрім картоплі. До такого стану призвели зниження купівельної спроможності населення, зростання цін на продовольство та інших витрат, зокрема транспортних та комунально-побутових.

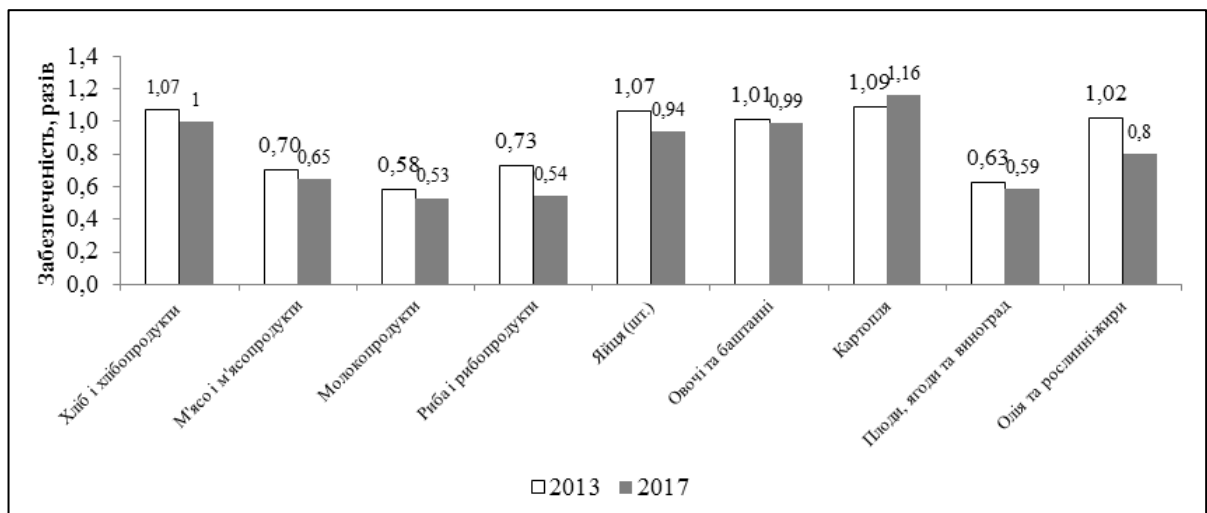

Рис. 4. Забезпеченість основними видами продовольства відносно норм споживання, рекомендованих МОЗ (разів)
Джерело: за даними Держстату України

Ємність внутрішнього ринку харчових продуктів відбиває річне споживання продовольства за групами і є важливою складовою балансу попиту і пропозиції (табл. 4).

У 2017 р. проти 2013 р. найбільш швидкими темпами знизилася ємність ринку риби і рибопродуктів (на 30,6%, внаслідок суттєвого зниження внутрішнього виробництва через анексію АР Крим). Ємність ринку плодів, ягід та винограду у 2017 р. проти 2013 р. знизилася на 12,4%. Викликає занепокоєння суттєве зниження ємності життєво важливого ринку м'яса та м'ясопродуктів (на 13,9%), а також молочних продуктів (на 15,5%) [21].

Таблиця 4

Динаміка ємності основних груп продовольства в Україні

Продукція	2013	2014	2015	2016	2017	Зміна 2017 до 2013,%
<i>Середньорічна кількість наявного населення, млн чол.</i>	45,5	43	42,8	42,7	42,5	-6,6
М'ясо та м'ясопродукти	2550	2325,4	2178,7	2195	2195,2	-13,9
Молоко та молочні продукти	10050	9581,1	8995	8942	8495,9	-15,5
Яйця, млн шт.	14075,8	13344,7	12014,8	11409,1	11594	-17,6
Хлібні продукти (у перерахунку на борошно)	4933,2	4667,7	4422,8	4308,7	4284,5	-13,1
Картопля	6160,6	6061,3	5891,5	5966,3	6090,5	-1,1
Овочі та баштанні	7430,5	7019,1	6889,8	6984,1	6783	-8,7
Плоди, ягоди та виноград	2560,1	2248,6	2178,9	2118,7	2241,5	-12,4
Риба та рибні продукти	662,5	479,4	367,2	410,2	460	-30,6
Цукор	1686	1559,1	1527,6	1420,4	1290,4	-23,5
Олія	603,5	561,2	525,1	497,3	496,5	-17,7

Джерело: сформовано за даними Держстату України

Важливо забезпечити споживання харчових продуктів на рівні раціональних та рекомендованих норм споживання, шляхом підвищення рівня доходів і купівельної спроможності з одного боку, а з іншого – шляхом досягнення достатності пропозиції продовольства та високого рівня його безпечності і якості.

Індикатори фізичної доступності – враховують достатність постачання продовольства на рівні держави, можливість своєчасного постачання і транспортну логістику, рівень непостачання продукції, потенціал сировинної бази. Фізичну доступність забезпечують наявність торговельних площ поблизу споживачів і стан доріг.

Стан доріг України є складовою показника інфраструктури Глобального індексу конкурентоспроможності, водночас є невід'ємним чинником індикатора фізичної доступності і продовольчої безпеки країни. За даними Міністерства інфраструктури України, через обмежене фінансування близько 90% автомобільних доріг загального користування не ремонтувалися понад 30 років; 39,2% автомобільних доріг загального користування не відповідають сучасним вимогам за міцністю, 51,1% – за рівністю. Водночас, у 2018 р. на ремонт доріг витрачено 35 млрд грн і відремонтовано 3,8 тис. кілометрів. У межах децентралізації, з 1 січня 2018 р. 123,1 тис. км доріг місцевого значення перейшли до відповідальності місцевої влади, що передбачає спрямування коштів на ремонт та утримання доріг [22].

ФАО використовує індикатор щільності автомобільних доріг [23]. Висока концентрація доріг на одиницю площі, дозволяє забезпечити своєчасну доставку продовольства до любого пункту країни. Станом на 2016 р., в Україні на 100 кв. км площі припадало 28 км автодоріг з твердим покриттям та 3,6 км залізничних колій. У європейських країнах на 100 кв. км площі припадало від 505 км доріг із твердим покриттям (Бельгія) до 38 км (Румунія). Забезпеченість залізничними коліями в Україні становила 0,5 км на 100 кв. м площі, тоді як у Польщі цей показник дорівнював 6,1, Чехії – 12,0 км. Тому завдання держави – забезпечити належні стан і щільність доріг, та наявність продовольства у кроковій доступності населення.

Індикатори якості і безпеки – вимірюють різноманітність і якість харчування, а також безпеку харчових продуктів. Якість харчових продуктів забезпечується на всіх ділянках ланцюга «виробництво – переробка – реалізація». На сьогодні не відповідають вимогам стандартів за бактеріологічними показниками від 7 до 12% м'ясопродуктів і від 12 до 15% – молокопродуктів [24]. Має місце фальсифікація торгових марок і харчової продукції. Важливу роль відіграють чинні нормативні документи, згідно із якими виготовляється продукція. У галузі з виробництва харчових продуктів станом на грудень 2018 року діяло 2666 стандарти, що мають загальнодержавну чинність, із яких 713 – гармонізовано з європейськими та міжнародними системами (ДСТУ, ISO, EN, SAS та ін.). За міжнародними системами класифікації гармонізовано 27% стандартів [25]. Дієвим чинником досягнення якості продукції є впровадження системи НАССР. Важливо також модернізувати діючі виробництва та подолати зношеність основних засобів підприємств харчової промисловості, що на сьогодні сягає близько 50%. Для досягнення якості харчової продукції велике значення мають технічний стан та рівень техніко-технологічного оснащення виробництв, умови транспортування та зберігання продукції.

Згідно із Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, оцінюється і добова калорійність раціону. Відносно 2000 р., у 2017 р. калорійність раціону змінилася несуттєво – на 1,7% і становила 2707 ккал. Граничний критерій становить 2500 ккал, мінімальний фізіологічний норматив ВООЗ – 3000 ккал. Через низьку купівельну спроможність населення, недостатньо споживається продукції тваринного походження, частка якої становила у 2017 році 28,9% (за рекомендованого порогового критерію 55%). Шляхи забезпечення раціонального харчування населення – подолання бідності, зростання його купівельної спроможності, досягнення паритету цін на продовольство, модернізація та інноваційне оновлення вітчизняних виробництв і продукції.

Також в Україні оцінюється продовольча незалежність за кожним продуктом. Потреба у продовольстві країни задовольняється переважно за рахунок власного виробництва. Спостерігається залежність від імпорту риби та рибних продуктів (73,5% у 2017 році), рослинних олій всіх видів (48,2%, за виключенням соняшникової), плодів, ягід та винограду (34,5%). Важливо подолати імпортозалежність із тари та пакування, заквасок та домішок, що використовуються при виробництві харчової продукції, енергетичних ресурсів.

Індикатори природних ресурсів та стійкості – оцінюють схильність країни до впливів зміни клімату; його схильність до ризику природних ресурсів; адаптацію країни до цих ризиків. Очікується глобальна зміна клімату. Основною причиною такого явища експерти визнають викиди парникових газів, неефективне споживання енергії і т. д. [26]. Наслідки потепління – посухи, повені, урагани, спека, що погіршить продовольче постачання сировини. Рішення проблеми – жорсткий контроль за викидами парникових газів промисловими підприємствами, довгострокове планування заходів щодо запобігання негативним наслідкам зміни клімату.

Підвищенню Індексу глобальної продовольчої безпеки, а також інтегральних економічних показників глобального виміру сприятиме Стратегія розвитку харчової промисловості України, яку розроблено Інститутом продовольчих ресурсів НААН у 2017 році. Основними стратегічними напрямками розвитку визначено [27]: у виробництві м'ясних і молочних продуктів – забезпечення раціональних норм споживання, шляхом підвищення обсягів виробництва та якості продукції, ефективного використання сировини; у виробництві хлібобулочних виробів – підвищення якості продукції, збереження традиційних рецептур, впровадження енергоощадних технологій; у цукровій галузі – диверсифікація та екологізація виробництва; у спиртовій галузі – глибока переробка сировини та створення альтернативних джерел енергії з відходів виробництва. Для досягнення зазначених цілей необхідно у першу чергу сприяти інвестиційно-інноваційному оновленню виробничих потужностей та забезпеченню сприятливого інвестиційного клімату в країні.

Валовий внутрішній продукт на одну особу за паритетом купівельної спроможності (ВВП за ПКС, п. 1.4 табл. 1) характеризує рівень життя населення країн світу [11]. Цей показник приймає допущення, що за однакою суму коштів, які перераховано за поточним курсом національної валюти, можна придбати однакою кількість товарів та послуг. Україна у 2018 році займала 114 місце серед 190 країн із показником 8,7 тис. дол. США на одну особу. Внесок харчової промисловості до показника ВВП за паритетом купівельної спроможності є вагомим, оскільки продовольчий кошик українців займає половину всіх витрат. Ціни на продовольство в Україні співставимі із Польщею, водночас середня заробітна плата перевищує українську в 4,6 раза. Тому резерви зростання – у зростанні добробуту населення та досягненні паритету цін, за рахунок заходів ресурсозбереження та оптимізації логістики, інвестиційно-інноваційного оновлення виробництва.

Наступна група показників *економіки та бізнесу* (п. 2 табл. 1) відбиває, на відміну від глобальних індексів, окремі напрями економічної діяльності країни та є більш наочними.

Рейтинг легкості ведення бізнесу – Ease of Doing Business Index (п. 2.1 табл. 1) складається на підставі річних даних Світового Банку [12]. Чим вищі оцінки, тим вище якість та простота регулювання бізнесу і прав власності. Зростання цього показника свідчить про покращення стану розвитку економіки. Він містить у своєму складі 10 основних індикаторів, а саме: початок бізнесу та реєстрація підприємств; робота з дозволами на будівництво; підключення до електромереж; реєстрація підприємств; забезпечення контрактів; отримання кредиту; захист прав інвесторів; сплата податків (кількість податків, час на підготовку податкових звітів, загальний податок як частка прибутку); міжнародна торгівля; врегулювання питань неплатоспроможності. За допомогою цього індексу досліджується вплив державного регулювання бізнесу на економічне зростання країн.

За показником легкості ведення бізнесу станом на 2019 р. Україна піднялася зі 152 місця у 2013 році на 71 місце, відносно 2018 р. – зміцнила позиції на 5 місць. Найбільше Україна відстає за індикаторами підключення до електромереж (135 місце із 190 країн), неврегулювання питань щодо неплатоспроможності (145 місце). Найбільшого прогресу у 2019 р. відносно 2018 р. досягнуто у галузі забезпечення виконання контрактів (на 25 місць), міжнародної торгівлі (41) і захисту прав інвесторів (9). Негативним чинником є зниження позицій країни з кредитування та захисту прав інвесторів у 2018 р.

За шість років Україна досягла найбільшого прогресу в рейтингу *Doing Business* серед всіх країн пострадянського простору. Для досягнення більш високих показників важливі подальша оптимізація податкової системи, забезпечення прав захисту інвесторів, створення сприятливого інвестиційного клімату, захист майна власників.

Кредитний рейтинг України S&P (п. 2.2. табл.1) визначає міжнародне рейтингове агентство Standard & Poor's (S&P) [13]. Оцінки за цією шкалою дозволяють порівнювати між собою надійність емітентів і зобов'язань різних держав. У 2018 році підтверджено довгостроковий суверенний рейтинг України в іноземній і національній валютах на рівні «В-», який є незмінним з грудня 2015 року та має прогноз «стабільний». Це означає, що емітент є платоспроможним, водночас несприятливі економічні умови можуть вплинути на можливість своєчасної сплати боргу. Показник відбиває слабкість економіки України з точки зору низького рівню доходу на душу населення, складної політичної ситуації та несприятливого інституційного середовища, включаючи високий рівень корупції. Покращенню кредитного рейтингу сприятиме стабілізація макроекономічної ситуації та валютного курсу в Україні, реструктуризація та зменшення зовнішнього боргу, подальша співпраця з Міжнародним валютним фондом та своєчасне отримання траншів МВФ.

Індекс економічної свободи (п. 2.3. табл. 1) розраховується газетою Wall Street Journal (Нью Йорк) та дослідницьким центром Heritage Foundation (Стратегічний дослідницький інститут США) [7, 14]. Він враховує 12 показників, що згруповано у 4 групи: верховенства права, обмеження дій уряду (включаючи податковий тягар), регуляторної ефективності та відкритості ринку. Кожен показник оцінюється від 1 до 100 балів, виводиться середньоарифметичне значення. За означеною класифікацією Україна у 2018 році посіла 150 місце із 180 країн світу (51,9 бали) і входить до країн із «переважно невеликою економікою», що свідчить про потребу її подальшого економічного зростання та відміну неефективних регуляторних обмежень. У динаміці значення Індексу України було найвищим у 2005 році – 55,8 із 100 можливих балів.

У 2018 р. відносно 2017 р. індекс виріс на 3,8 пункти, через позитивні зміни у 8 з 12 показників. Три показники України оцінені гірше, ніж минулого року – право власності, урядова сумлінність та свобода торгівлі. Показник фінансової свободи залишився на рівні 2017 року. Відбулися істотні позитивні зміни в оцінці монетарної свободи та свободи інвестування. Натомість, наголошується на необхідності боротьби з корупцією, розвитку ринків капіталу, приватизації державних підприємств і вдосконаленні законодавчої бази і верховенства права [7].

Рейтинг інвестиційної привабливості – BDO International Business Compass (IBC) (п. 2.4 табл. 1) – єдиний індекс, що оцінює привабливість країн світу для бізнесу, поєднує загальний статус соціального та ділового розвитку різних країн та регіонів. Дослідження публікується Гамбурзьким інститутом світової економіки (Німеччина) спільно з BDO (п'ятою у світі мережею аудиторських і консалтингових компаній) [15].

Індекс враховує три інтегральні показники оцінки – економічний, політичний і соціокультурний. Лише у 2015 році Україна займала в рейтингу 89 місце і входила в переліку країн, які показали найкращий зростання за рік. У 2018 році країна зайняла 131 місце із 174, знизивши свої результати порівняно із 2015 роком на 42 місця, водночас посиливши свої позиції на 3 місця відносно 2017 року. Найкращих результатів у 2018 році досягнуто в економічному (106 місце із 174), соціокультурному (106 місце) напрямках.

Внесок підприємств харчової промисловості у підвищення рейтингу інвестиційної привабливості України визначається їх конкурентними перевагами, можливістю забезпечення населення якісним продовольством у необхідних обсягах. На нашу думку, показник рейтингу інвестиційної привабливості країни доцільно було б доповнити індикаторами можливості зростання експорту продукції та попиту на неї на внутрішніх та зовнішніх ринках, можливостями подальшої глобалізації економіки тощо.

Рейтинг інноваційних економік (п. 2.5 табл. 1) щороку публікує агентство Bloomberg [16]. Країни оцінюються за 7 критеріями: дослідження і розробка, R&D-інтенсивність; виробництво доданої вартості; продуктивність; щільність високих технологій; ефективність вищої освіти; концентрація дослідників; патентна активність.

Усі показники та критерії рейтингу оцінюються від 1 (найменший) до 100 (найбільша відповідність) балів. На нашу думку, найбільш значущими є показники доданої вартості, продуктивності, щільності вищої освіти та високих технологій, які можна було б виділити із більш високим ваговим коефіцієнтом. Також вважаємо, що окрім інженерних, до індикаторів ефективності вищої освіти доцільно долучити економічні спеціальності. Місце України у рейтингу інноваційних економік знизилося з 41 у 2016 р. до 53 у 2019 р. Сприятимуть покращенню стану інноваційної економіки збільшення фінансування на наукові дослідження, посилення менеджменту наукових розробок та зацікавленості у них вітчизняних дослідників і промисловців.

У рейтингу податкового навантаження «*Оподаткування 2018*» (*Paying Taxes 2018*) (п. 2.6 табл. 1) Україна зайняла 43 місце серед 190 країн, проти 84 місця у 2017 році (лише у 2012 році Україна була на 181 місці серед 190 країн) [17]. Країна поліпшила показники рейтингу за рахунок: зниження податків (була єдиною країною у Східній Європі), зокрема ЄСВ, що дозволило знизити навантаження на бізнес; забезпечення подання податкової звітності в електронному вигляді (що суттєво економить час платників); забезпечення можливості швидкого і простого внесення змін до податкової декларації та декларації з відшкодування ПДВ за експортними операціями; адаптування податкового та бухгалтерського обліку.

Важливим для діяльності держави та бізнесу є *Індекс сприйняття корупції* (п. 3 табл. 1), що розраховується на основі 13 досліджень авторитетних міжнародних установ і дослідницьких центрів міжнародною організацією Transparency International [18]. Ключовим показником Індексу є кількість балів, а не місце в рейтингу. Відносно 2014 року (26 балів) позиції України у 2018 р. покращилися (32 бали). Це свідчить про позитивні зміни у державі, що обумовлені заходами уряду та змінами у законодавстві України, зокрема, запровадження процедури автоматичного відшкодування податку на додану вартість, розширення сфер роботи системи ProZorro та ін.

У *продовольчій сфері* присутні корупційні схеми рухомого складу для перевезень продукції за кордон та в середині країни, мають місце вибіркові преференції для окремих виробників, непрозорі закупівлі сировини та обладнання, неправомірні виділення земельних ділянок під засіви та будівництво виробничих площ, нерівні умови оподаткування, картельні угоди виробників, тощо. Для запобігання таким явищам важливо створити прозору систему моніторингу виробничо-збутового ланцюга, посилити громадський контроль. Важливим кроком є подолання економіко-організаційних неузгодженостей у виробничо-збутових ланцюгах. Дієвими є *Індекс верховенства права*, що публікується міжнародною організацією World Justice Project на підставі 8 показників. У 2017 році Україна у рейтингу зайняла 77 місце серед 113 країн світу.

Відносно *продовольчого сектору*, позиція України у рейтингу паспортів (41 місце із 104) та безвізовий режим із країнами ЄС сприяють більш вільному пересуванню українських фахівців у світі, можливостям обміну досвідом із зарубіжними партнерами. Продовольча ланка економіки та її важлива складова – харчова промисловість мають взаємний вплив на рейтинги країни за економічними та інституційними показниками.

Харчова промисловість безпосередньо впливає на *індекс продовольчої безпеки* (63 місце із 113 країн у 2018 році). На низку інших рейтингів вплив здійснюється згідно частки харчової промисловості та її доданої вартості у народному господарстві (наприклад, ВВП за паритетом купівельної спроможності, рівень інфляції тощо), кредитний рейтинг України (шляхом ведення зваженої кредитної політики підприємств), а також опосередкований вплив (зокрема, введення у дію великих потужностей у сільській місцевості – на урбанізацію, стан інфраструктури – на рівень зайнятості, застосування природоохоронних засобів на підприємствах – на стан екології у регіоні і т.д.).

Доцільно відмітити резерви позитивного впливу розвитку харчової промисловості на такі рейтинги, як:

- *глобальний індекс конкурентоспроможності* – шляхом розширення ємності ринку, підвищення спроможності до інновацій, активізації бізнесу, вдосконалення інфраструктури, унеможливлення монополізації ринку;

- *глобальний інноваційний індекс* – шляхом впровадження розробок науково-дослідних і конструкторних робіт, оптимізації інфраструктури, розвитку сільського господарства та харчових потужностей;

- *рейтинг інвестиційної привабливості* – шляхом створення сприятливого інвестиційного клімату на підприємствах;

- *рейтинг інноваційних економік* – шляхом виробництва та впровадження високих технологій та інноваційних розробок, підвищення патентної активності у продовольчій системі та продуктивності виробництва продукції,

- *індекс сприйняття корупції* – шляхом подолання корупційних явищ на мікро- та мезорівнях, включаючи діяльність менеджменту підприємств;

- *індекс верховенства права* – шляхом подання змін та доповнень до діючого законодавства з метою полегшення умов ведення бізнесу та покращення якості продукції.

- З іншого боку, більш міцні позиції України у світових рейтингах сприятимуть розвитку харчової промисловості та досягненню нею більш високих економічних показників, зокрема:

- *глобальний індекс конкурентоспроможності* – шляхом покращення інфраструктури харчової промисловості, досягнення макроекономічної стабільності та ефективної діяльності зовнішніх інституцій, впровадження інформаційних комп'ютерних технологій, створення умов здорової конкуренції, подолання торгових бар'єрів тощо;

- *рейтинг легкості ведення бізнесу* – через забезпечення рівних і конкурентних умов ведення бізнесу у харчовій промисловості;

- *кредитний рейтинг* – завдяки забезпеченню підприємств харчової промисловості пільгових умов кредитування;

- *індекс економічної свободи* – через забезпечення верховенства права, відкритості ринку та регуляторної ефективності;

- *рейтинг інвестиційної привабливості* – через покращення економічної, політичної і соціокультурної складових держави і, відповідно, умов ведення бізнесу у харчовій промисловості;

- *рейтинг інноваційних економік* – завдяки впровадженню інноваційних розробок та посиленню патентної активності;

- *рейтинг податкового навантаження* – шляхом зниження податків для підприємств та спрощення умов адміністрування податкових операцій;

- *індекс сприйняття корупції* – через унеможливлення корупційних явищ і створення умов для конкурентного розвитку бізнесу;

- *індекс верховенства права* – для створення прозорості взаємодії бізнесу та влади;

- *рейтинг паспортів* – для вільного переміщення та обміну досвідом фахівців харчової промисловості;

- *рейтинг свободи у світі* – для створення сприятливого інституційного середовища.

На перспективу позитивним прикладом має слугувати інституційна та економічна діяльність країн-сусідів – Польщі, Угорщини, що у порівняно стислий термін мали змогу досягти високих економічних показників і, відповідно, місця у рейтингу.

Висновки

Україна у світових рейтингах займає не найкращі позиції, переважно на рівні країн, що розвиваються, суттєво відстає від своїх географічних сусідів – Польщі, Угорщини. Водночас за більшістю показників спостерігається позитивна динаміка. У 2018 р. відносно 2017 р. найбільшого прогресу досягнуто у рейтингу податкового навантаження (покращено на 41 позицію), через суттєве спрощення податкової системи, глобального інноваційного індексу (на 7 позицій), індексу сприйняття корупції (на 10 позицій) тощо. Стримуючими чинниками ефективного розвитку країни і її важливої ланки – харчової промисловості виступають невідповідне інституційне середовище, низький рівень техніко-технологічної оснащеності, відсутність фінансових можливостей модернізації економіки та ін. Діяльність підприємств харчової промисловості має суттєвий вплив у першу чергу на індикатори продовольчої безпеки, а також такі показники, як ВВП за паритетом купівельної спроможності, рейтинг інноваційних економік та ін. У свою чергу, досягнення країни у глобальних рейтингах нададуть харчовій промисловості поштовх до подальшого розвитку. Для піднесення України на вищі щаблі в економічних рейтингах підприємствам харчової промисловості та іншим учасникам продовольчої системи важливо гармонізувати діяльність на ринку, забезпечити модернізацію виробництва, якість, економічну і фізичну доступність продовольства.

Бібліографія

1. Іскренко О. Е. Діагностування інноваційного потенціалу України. *International Scientific Journal «Internauka»*. <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15174099409314.pdf>.
2. Коваленко О. В. Оцінка ефективності національної продовольчої безпеки у міжнародному контексті: інноваційний аспект. *Продовольчі ресурси*. 2018. № 9. С. 50–69.
3. Проволоцька О. М., Волошина С. В., Гура О. С. Місце України у світових рейтингах як індикатор її інвестиційної привабливості. *Проблеми економіки*. 2018. № 1(35). С. 108–114.
4. Сичевський М. П. Глобальна продовольча безпека та місце України в її досягненні. *Економіка АПК*, 2019. № 1. С. 6–17.
5. Сушко К. В., Чернова О. В. Місце України у глобальних економічних рейтингах. *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск 9. С. 110–114. http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/18.pdf.
6. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020». Схвалено Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
7. Офіційний сайт економічного дискусійного клубу. <https://edclub.com.ua/>.
8. The Global Competitiveness Report 2018. <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2018/>.
9. Global innovation index/ Report 2018. <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator>.
10. The Global Food Security Index. <https://foodsecurityindex.eiu.com>.
11. GDP based on purchasing-power-parity (PPP) per capita.: <https://www.imf.org/external/datamapper/PPPPC@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD>.
12. Doing Business 2018. <http://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2018>.
13. Рейтинг стран по версии S&P. <https://nonews.co/directory/lists/countries/rating-standard-poors>.
14. Україна за рівнем економічної свободи 2018. <http://edclub.com.ua/tegy/indeks-ekonomichnoyi-svobody>.

15. Україна підвищила свої позиції у рейтингу інвестиційної привабливості в 2018 році. <https://www.bdo.ua/uk-ua/news-2/2018/ukraine-has-increased-its-position-in-the-rating-of-investment-attractiveness-in-2018>.
16. Рейтинг инновационных экономик-2018: США выпали из десятки лидеров. <https://theworldonly.org/rejting-innovatsionnyh-ekonomik-2018/>.
17. Paying Taxes 2019: overall ranking and data tables: PwC <https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes-2019/overall-ranking-and-data-tables.html>.
18. Індекс сприйняття корупції – 2018. Transparency international Ukraine. <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjniattya-koruptsiyi-2018/Corruption Perceptions Index>.
19. Індекс паспортов компанії Henley & Partners [Індекс pasportov kompanii Henley & Partners]. <https://ru.henleyglobal.com/passportindex/> [in Russian].
20. Freedom in the world 2018. Status by Population and Country. <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2018>.
21. Офіційний сайт Держстату України. <http://www.ukrstat.gov.ua>.
22. Технічний стан автомобільних доріг загального використання. Міністерство інфраструктури України. <https://mtu.gov.ua/content/tehnichniy-stan-avtomobilnih-dorig-avtomobilnih-dorig-zagalnogo-vikoristannya.html>.
23. Офіційний сайт ФАО. <http://www.fao.org/home/ru>.
24. Крисанов Д. Ф. Система гарантування безпечності та якості харчової продукції в Україні: ретроспектива реформування та рівень сформованості у європейському вимірі. Економіка харчової промисловості. 2013. № 4. С. 5–12.
25. Офіційний сайт Українського агентства із стандартизації. Каталог нормативних документів. <http://uas.org.ua/ua/natsionalniy-fond-normativnih-dokumentiv/katalog-normativnih-dokumentiv-2>.
26. Зміна клімату – національний екологічний центр України. <http://necu.org.ua/climate>.
27. Сичевський М. П. Харчова промисловість у системі продовольчої безпеки держави. Київ: Аграр. Наука, 2017. 56 с.

References

1. Iskrenko O. Diahnostuvannia innovatsiinoho potentsialu Ukrainy [Diagnostics of innovative potential of Ukraine]. International Scientific Journal «Internauka». <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15174099409314.pdf> [in Ukrainian].
2. Kovalenko O. (2018) Otsinka efektyvnosti natsionalnoi prodovolchoi bezpeky u mizhnarodnomu konteksti: innovatsiyni aspekt. [Assessment of the effectiveness of national food security in international context: the innovative aspect] Prodovolchi resursy [Food resources]. № 9. P. 50–69 [in Ukrainian].
3. Provolotska O., Voloshyna S., Hura O. (2018) Mistse Ukrainy u svitovykh reitynhakh yak indykator yii investytsiinoi pryvablyvosti. [Ukraine's place in world rankings as an indicator of its investment attractiveness]. Problemy ekonomiky. № 1 (35). P. 108–114 [in Ukrainian].
4. Sychevskiy M. (2019) Hlobalna prodovolcha bezpeka ta mistse Ukrainy v yii dosiahnenni [Global food security and Ukraine's place in its achievement]. Ekonomika APK. № 1. P. 6–17 [in Ukrainian].
5. Sushko K., Chernova O. (2017). Mistse Ukrainy u hlobalnykh ekonomichnykh reitynhakh [Place of Ukraine in global economic ratings]. Ekonomika i suspilstvo. № 9. P.110–114. http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/18.pdf [in Ukrainian].
6. Stratehiia staloho rozvytku «Ukraina – 2020» [Sustainable Development Strategy of Ukraine 2020]. Approved by the decree of the President of Ukraine 12/01/2015. № 5/2015. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> [in Ukrainian].
7. Official site of the Economic Discussion Club. <https://edclub.com.ua/> [in Ukrainian].

8. The Global Competitiveness Report 2018. <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2018/>.
9. Global innovation index/ Report 2018. <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator>.
10. The Global Food Security Index <https://foodsecurityindex.eiu.com/>.
11. GDP based on purchasing-power-parity (PPP) per capita. <https://www.imf.org/external/datamapper/PPPPC@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD>.
12. Doing Business 2018. <http://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2018>.
13. Reitynh stran po versyy S&P [Country rating by version S&P]. <https://nonews.co/directory/lists/countries/rating-standard-poors> [in Ukrainian].
14. Ukraina za rivnem ekonomichnoi svobody 2018 [Ukraine according to the level of economic freedom 2018]. <http://edclub.com.ua/tegy/indeks-ekonomichnoyi-svobody> [in Ukrainian].
15. Ukraina pidvyshchyla svoi pozytsii u reitynhu investytsiinoi pryvablyvosti v 2018 rotsi [Ukraine increased its position in the investment attractiveness rating in 2018]. <https://www.bdo.ua/uk-ua/news-2/2018/ukraine-has-increased-its-position-in-the-rating-of-investment-attractiveness-in-2018> [in Ukraine].
16. Rejting innovatsionnykh ekonomik-2018: SShA vyipali iz desyatki liderov [The rating of innovative economies-2018: The USA has fallen out of dozens of leaders]. <https://theworldonly.org/rejting-innovatsionnykh-ekonomik-2018/>[in Russian].
17. Paying Taxes 2019: overall ranking and data tables: PwC. <https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes-2019/overall-ranking-and-data-tables.html>.
18. Indeks spryiniattia koruptsii – 2018 [Index of Corruption Perceptions – 2018]. Transparency international Ukraine. <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2018/> [in Ukraine].
19. Indeks pasportov kompanii Henley & Partners [Index of passports of the company Henley & Partners]. <https://ru.henleyglobal.com/passportindex/> [in Russian].
20. Freedom in the world 2018. Status by Population and Country. <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2018>.
21. Official site of the State Statistics Committee of Ukraine. <http://www.ukrstat.gov.ua>.
22. Tekhnichni stan avtomobilnykh dorih zahalnoho vykorystannia [Technical condition of highways of general use in Ukraine]. Ministry of Infrastructure of Ukraine. <https://mtu.gov.ua/content/tehnichny-stan-avtomobilnih-dorig-avtomobilnih-dorig-zagalnogo-vikoristannya.html> [in Ukraine].
23. Official site of the FAO. <http://www.fao.org/home/ru>.
24. Krysanov D. (2013). Systema harantuvannia bezpechnosti ta yakosti kharchovoi produktsii v Ukraini: retrospektyva reformuvannia ta riven sformovanosti u yevropeiskomu vymiri [The system of guaranteeing the safety and quality of food products in Ukraine: a retrospective of the reform and the level of formation in the European dimension]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*. № 4. P.5-12 [in Ukraine].
25. Official site of the Ukrainian agenization standardization. Catalog of normative documents. <http://uas.org.ua/ua/natsionalniy-fond-normativnih-dokumentiv/katalog-normativnih-dokumentiv-2/> [in Ukraine].
26. Zmina klimatu – natsionalnyi ekolohichniy tsentr Ukrainy [Climate change is the national ecological center of Ukraine]. <http://necu.org.ua/climate/> [in Ukraine].
27. Sychevskiy M. Kharchova promyslovist u systemi prodovolchoi bezpeky derzhavy [Food industry in the system of food safety of the state]. Kyiv: Agrar. Nauka, 2017. 56 p. [in Ukraine].